

УДК 373.5.015.31:17.022.1

ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

Поліщук О.П.

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто теоретичні засади виховання моральних цінностей молодших школярів у процесі позакласної роботи. Акцентується увага на позакласній діяльності учнів, яка розглядається як засіб виховання у моральному становленні особистості. Досліджуються підходи до сучасних умов виховання моральних цінностей учнів початкової школи в процесі позакласної роботи. Окреслено цільове та змістовне наповнення ідей морального виховання молодших школярів в процесі позакласної роботи. Визначено чинники, що сприяють процесу виховання моральних цінностей в учнів початкових класів.

Ключові слова: виховна робота, виховання, молодші школярі, моральне виховання, моральні цінності, особистість, позакласна робота.

Постановка проблеми. Процес становлення сучасного суспільства потребує розвитку української національної системи виховання, в основу якої будуть покладені провідні принципи моралі, гуманізму та демократизації. Стає очевидним, що активним суспільним суб'єктом має бути людина з високим рівнем свідомості, творчої активності, відповідальності, яка керується у своїй діяльності і поведінці моральними цінностями. Таку людину покликана виховати школа, як соціальний освітній інститут.

Зміст початкової освіти складає основу різнобічного розвитку учнів, формування у них мислення, пізнавальних інтересів, оволодіння навичками здобувати знання. У цей період у молодших школярів інтенсивно формуються інтелектуальні, соціальні і моральні якості. Саме в початковій школі учні отримують основи знань з навчальних дисциплін, правил поведінки, розуміння моральних цінностей, що будуть служити підґрунтям їхньої успішної діяльності та поведінки впродовж усього життя [3].

Найсприятливішою для виховання у молодших школярів поведінки на основі моральних цінностей, є їхня діяльність у процесі позакласної роботи. Вони разом із педагогами, на основі партнерства беруть участь у суспільно значимій діяльності, в процесі якої вправляються в здійсненні суспільно значущих вчинків на основі моральних цінностей. Молодші школярі залучаються до роботи в різних творчих об'єднаннях (гуртках, студіях) відповідно до інтересів, добровільного вибору, що сприяє самореалізації особистості, розвитку її індивідуальних нахилів і здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання моральних цінностей в учнів досліджувалася різними авторами. Так у ряді наукових робіт відображено важливі аспекти означеної проблеми: загальнотеоретичні засади гуманізації виховання молодших школярів у позаурочній діяльності, перетворення школи в «майстерню гуманності» викладені у працях Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського; психологічні аспекти морального виховання розкриті у працях І. Беха, О. Бодальова, М. Боришевського, О. Киричука, Г. Костюка, Е. Помиткіна; сутність та структура етично-моральних цінностей

у сучасній вітчизняній системі виховання обґрунтовані в роботах Т. Аболіної, О. Вишневського, Е. Корнієнко, М. Красовицького, О. Сухомлинської. Концептуальні засади виховання моральних цінностей учнів сформовано І. Бехом, Н. Ганнусенко, К. Черною. Моральному вихованню учнів у позакласній діяльності значну увагу приділяли О. Богданова, О. Матвієнко, Л. Канішевська, В. Коротєєва, Л. Нестеренко, Я. Романова, Л. Руднева, Н. Трофимова, М. Юр'єва та ін. Ними досліджені та експериментально перевірені ряд об'єктивних та суб'єктивних стимулів розвитку почуттів і моральних уявлень учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність чітко визначених шляхів вирішення цієї проблеми у процесі позакласної виховної роботи закладів початкової освіти пов'язана з недостатньою розробленістю у теорії і методиці питань структури і змісту моральних цінностей молодших школярів. У більшості наукових праць представлено позакласну роботу з учнями підліткового віку, а молодші школярі часто залишаються поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження теоретичних засад виховання моральних цінностей в учнів початкової школи у процесі позакласної роботи.

Виклад основного матеріалу. Проблема морального виховання набуває дедалі більшої гостроти як глобальна. Вона однаково хвилює громадянськість, педагогів, уряди багатьох країн світу. Своєчасне моральне виховання дітей конче необхідне для оздоровлення суспільства. Відомий педагог-гуманіст Януш Корчак, підкреслюючи соціальну роль морального виховання дітей, сформулював важливе положення: «Реформи в житті дорослих слід починати в душах дітей». Виховання моралі в молодого покоління – одне з пріоритетних завдань української загальноосвітньої школи [4]. Актуальність проблеми морального виховання дітей молодшого шкільного віку говорить про те, що питання моральності є провідним структурним компонентом загальної системи процесу виховання. Дитина набуває моральних цінностей тільки при умові, коли вона стає активним учасником процесу формування своєї особистості. В той же час її формування та розвиток потребує цілеспрямованого та систематичного впливу.

Велике значення у вихованні моральних цінностей в учнів початкових класів має позакласна робота. Це могутній засіб виховання, адже саме в ході позакласної роботи вихованець розкриває себе, свої уподобання, вміння, цінності, переконання. Позакласна виховна робота – різноманітна діяльність учителів, вихователів, спрямована на виховання учнів і здійснювана в позаурочний час [1]. Педагог в ході виховної позакласної роботи може невимушено спілкуватися з вихованцями і моральне виховання тут проходить легше. Під час позакласної роботи здійснюється розвиток ініціативи учнів, винахідливості, творчих здібностей і задатків, широко використовуються цікаві форми і методи роботи.

Виховна робота в позакласний час виконує ряд педагогічних функцій:

- здійснення різнобічного виховання;
- виховання суспільної та пізнавальної активності;
- пробудження інтересу до різних областей знань і видів діяльності;
- виявлення і розвиток здібностей;
- культурна організація вільного часу;
- професійна орієнтація;
- регулює вплив масової інформації.

Під час організації позакласних комплексних заходів учитель може запропонувати такі форми роботи: сюжетно-рольові ігри, конкурси, вікторини, заочні мандрівки у країну мистецтв, творчі хвилинки, часи мистецтва, інсценівки та театралізації творів мистецтва. Позакласна виховна робота дозволяє широко використовувати різноманітні форми роботи з школярами, які поділяються на масові, групові та індивідуальні. Велику роль у вихованні мають позакласні комплексні заняття або справи – заходи. Вони поєднують різні методи і прийоми виховної роботи. Під час проведення занять діти можуть проявити себе в тому, що найкраще виходить, спробувати себе в різних ролях. Діти разом з вихователем продумують, проводять і підсумовують заняття, що сприяє розвитку відповідальності, ініціативи, творчості, самооцінки [5].

Великий виховний вплив на дітей роблять масові заходи. Масовий характер діяльності включає дітей у систему різноманітних відносин, діти зближуються, краще відносяться один до одного, збагачується їхній досвід взаємин, пробуджується почуття відповідальності за колектив. Інтерес дітей до позакласних справ зростає, якщо весь шкільний колектив зайнятий захоплюючою суспільно корисною роботою. У такій загальній колективній діяльності є на кого рівнятися, є з чим порівнювати результати своїх зусиль і досягнень. Молодші школярі особливо охоче залучаються до масових загальношкільних заходів. Варто прагнути до того, щоб учні 1-4 класів брали активну участь у загальношкільних святах, фестивалях, виставках, рейдах, оглядах, конкурсах і спортивних змаганнях. Але правильний вибір організаційних форм ще не визначає їхньої виховної ефективності. Необхідна відповідна організація позакласної роботи. Це значить, що в ході проведення позакласного заходу між дітьми повинні скластися відносини, що виховують у них

культуру поведінки, дисциплінованість і взаємну вимогливість. Тому учитель повинен детально продумати, як буде проходити позакласний захід, якими будуть відносини дітей у спільній діяльності. Значне місце в позакласній роботі займає гра. Дитина 6-10 років має потребу в активній, бадьорій і радісній діяльності, у гострих переживаннях. Цінність гри як виду і форми організації діяльності полягає в тому, що дитина сама вибирає способи рішення виникаючих практичних задач і завдяки цьому активно діє, вчиться керувати собою в залежності від обставин, що складаються. Практично кожне позакласне заняття може включати елементи гри чи бути організоване у формі ігрової діяльності. Діти грають на ранках, на заняттях кружків і клубів по інтересах, у походах і на екскурсіях. В ігровій формі проходять конкурси, вікторини, спортивні змагання.

В позакласній роботі використовуються загальні методи виховання і навчання школярів.

1. Методи формування свідомості особистості. Це навчальні, етичні та естетичні бесіди, спостереження, розповіді, читання й обговорення книг, статей з журналів, демонстрація кінофільмів, відеофільмів. За допомогою цих методів озброюють учнів знаннями, роз'яснюють їм норми і правила поведінки, формують поняття, розвивають почуття, вчать оцінювати вчинки і застосовувати знання на практиці.

2. Методи організації практичної діяльності, формування трудових умінь і звичок. Це вправи, доручення і змагання. За допомогою цих методів організують діяльність, вчинки і поведінку дітей.

Всі методи виховання і навчання в практиці виховної роботи використовуються в єдності. Роз'яснення і привчання, переконання і вправа, оцінка і вчинок, слово і справа єдині і неподільні в процесі формування свідомості і поведінки дітей.

Навчальні бесіди. У навчальній бесіді повідомляються нові знання, роз'яснюються цікаві для дітей наукові факти, дається інструктаж з виконання завдання. В залежності від дидактичної задачі розрізняють наступні бесіди: вступна, бесіда-повідомлення нових знань, бесіда-інструктаж. Вимоги до навчальної бесіди на позакласних заняттях такі ж, як і до бесід на уроках: зміст бесід повинен відповідати підготовленості і запитам учнів; питання повинні бути чітко сформульовані, щоб спонукати учнів до розумової активності, самостійності в доказах і висновках. До бесід готуються не тільки учитель, але й учні. Вони заздалегідь знають тему бесіди, підбирають матеріал, продумують свої відповіді, використовуючи для цього рекомендовану літературу, беруть активну участь у бесіді [1].

Етичні бесіди. Призначення етичної бесіди полягає в тому, щоб дати учням знання про норми і правила поведінки, сформулювати моральні поняття. Бесіда – словесний спосіб виховного впливу, а переконання словом ефективне тоді, коли вони викликають переживання. У ході бесіди діти висловлюють свої судження і самі приходять до висновків про те, як треба і як не треба поводитися в суспільстві. До кожної етичної бесіди учитель і учні готуються заздалегідь.

Діти підбирають для бесід розповіді, казки, вірші, малюнки, прислів'я. Учитель складає план бесіди. У ньому вказуються тема, мета, матеріал, питання і завдання, визначаються поняття, що повинні бути засвоєні, і вимоги, що школярами мають бути виконані. Для засвоєння правил поведінки дітям пропонуються задачі морального змісту. Жвавий інтерес викликають бесіди по казці чи розповіді, що треба продовжити, по листу, на який треба дати відповідь, висловити свої побажання. Дуже переконливі для дітей бесіди з ігровими кінцівками й інсценівками [2]. Етичні бесіди повинні бути діючими. Кожна бесіда завершується точно сформульованим правилом чи вимогою, яку треба виконувати в повсякденних справах і вчинках.

У позакласній роботі використовуються різноманітні вправи: усні, письмові. Діти вирішують задачі, пишуть твори, малюють, конструюють, готують художні виступи, грають, виконують трудові та фізичні завдання. Навчальні (пізнавальні) вправи повинні бути різноманітними, систематичними, змістовними, досить важкими. Від варіантності, труднощів, творчої насиченості вправ багато в чому залежать якості знань, розвиток учня, його інтерес до занять. Учитель повинен накопичувати вправи творчого характеру, створювати систему творчих, цікавих завдань по математиці, мові, праці, технічному моделюванню, малюванню і фізичній культурі. Вправи в моральному вихованні закріплюють стійкі форми поведінки. Вчинки, які викликають почуття радості, успіху, самоствердження, при багаторазовому їхньому повторенні переходять у потребу, моральну звичку. Вправи в моральному вихованні використовуються в єдності з привчанням і вимогою. Дітей привчають до товариської взаємодопомоги, організованості, чесності, ввічливості, акуратності, до самоконтролю за своїми діями і вчинками. Кожен учитель повинний виробити систему конкретних вимог, пропонованих до учнів. Виконуючи їх, діти накопичують досвід моральної поведінки. Для цього створюється атмосфера доброзичливості, довіри, уваги, зацікавленості учителя в гарних вчинках учнів, в їх справді товариських взаєминах. У таких умовах зміцнюється суспільна думка, і діти самі починають вимагати один від одного правильних вчинків.

Доручення. У процесі виконання доручень у дітей розвиваються суспільна активність, почуття обов'язку, колективізму, здобуваються організаторські навички. Доручення, які виконують діти в позакласний час, бувають постійними, тимчасовими, колективними, груповими, індивідуальними. У практиці роботи учителів використовуються різні прийоми організації виконання доручень. Доручення дає кращий результат, якщо враховуються інтереси і бажання учнів. Наприклад, якщо учень захоплюється читанням, то йому доручається зробити повідомлення про прочитану книгу. Той, хто любить тварин і птахів, повідомить про свої спостереження. Захоплений моделюванням готує виставку. Подібні доручення розвивають захоплення дітей, викликають у них бажання безкорисливо поділитися своїм досвідом, допомагати іншим [5].

Змагання – метод стимулювання суспільної активності, ініціативи і творчості учнів. Уміле використання цього методу викликає в дітей бажання помірятися силами, виявити волю, наполегливість і кмітливість. Змагання породжує ентузіазм, емоційну піднесеність, готовність дружно братися за діло і доводити його до кінця. Виховну ефективність змагання визначають наступні умови: чіткість і конкретність зобов'язань (що, скільки, кому і коли зробити); оперативність і об'єктивність в обліку і підведенні підсумків змагання; залучення учнів до організації змагання; заохочення за успіхи, ініціативу і вміль дії.

Позакласне заняття має інші виміри педагогічних цінностей. Про шкільний урок говорять: "провести урок". Це природно і логічно. Так сказати про позакласне заняття не можна. Його разом з дітьми треба прожити, чітко виявляючи свою людську позицію, свою гідність і честь, глибокий інтерес до особистості дитини, зосередженість на її духовному світі. Головна особливість позакласного педагогічного процесу полягає в тому, що він будується на взаємній співтворчості педагогів і дітей, на їхній дружбі і духовній спільності, на визнанні самоцінності особистості дитини, на взаємодопомозі і взаємній зацікавленості у спільному успіхові і результаті діяльності.

Тому найпершим завданням позакласного педагогічного процесу є створення таких психолого-педагогічних умов, за яких дитина змогла б реалізовувати хоча б мінімум товариських очікувань. Це дає підстави вважати, що позаурочний педагогічний процес явище більш виховне, ніж дидактичне, що його важливим моментом є не стільки пізнання, скільки духовні стосунки.

Отже, позакласний педагогічний процес не можна ототожнювати з навчальним. Перед ним не ставиться завдання опрацювати державний стандарт загальної освіти. Його логічно розглядати в руслі соціальної комунікації, як процес соціально-педагогічної взаємодії, в якій найважливішу роль відіграють феномени емпатії, атракції, рефлексивної саморегуляції тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, результати дослідження засвідчили, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування моральних цінностей. Це зумовлено віковими та психологічними особливостями молодших школярів. Відзначимо й те, що кожному молодшому школяреві властиві два аспекти вираження моральних цінностей: загальний (гуманне ставлення до всього живого в цілому) і соціальний (гуманістична цінність характерна для дитини певного віку і може виявлятися в конкретній сфері діяльності).

Крім того, виховання моральних цінностей у молодших школярів буде відбуватися ефективніше за таких умов: урахування у позакласній роботі завдань та функцій морального виховання; дотримання в позакласній роботі принципів морального виховання; залучення молодших школярів до різних видів діяльності; поєднання в позакласній діяльності традиційних та інноваційних форм та методів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із вихованням моральних цінностей в учнів початкових класів.

Список літератури:

1. Глущенко А.Г. Внеклассная работа в начальных классах / А.Г. Глущенко. – Киев: Радянська школа, 1982. – 126 с.
2. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів, вчителів / Демиденко В.К. – Київ: ІЗМН, 1995. – 39 с.
3. Лавроненко О.М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / Олена Миколаївна Лавроненко ; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2008. – 20 с.
4. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія і історія педагогіки” / Олена Валеріївна Матвієнко ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 1999. – 19 с.
5. Матвієнко О.В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра: наук.-метод. посіб. / О.В. Матвієнко – Київ: Стило, 1999. – 154 с.

Полищук О.П.

Ровенский государственный гуманитарный университет

**ВОСПИТАНИЕ В УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ****Аннотация**

В статье рассмотрены теоретические основы воспитания нравственных ценностей младших школьников в процессе внеклассной работы. Акцентируется внимание на внеклассной деятельности учащихся, которая рассматривается как средство воспитания в нравственном становлении личности. Исследуются подходы к современным условиям воспитания нравственных ценностей учащихся начальной школы в процессе внеклассной работы. Определены целевое и содержательное наполнение идей нравственного воспитания младших школьников в процессе внеклассной работы. Определены факторы, способствующие процессу воспитания нравственных ценностей у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: воспитательная работа, воспитание, младшие школьники, нравственное воспитание, моральные ценности, личность, внеклассная работа.

Polishchuk O.P.

Rivne State Humanities University

**FORMING OF MORAL VALUES OF ELEMENTARY SCHOOL PUPILS
IN THE PROCESS OF EXTRA-CURRICULAR WORK****Summary**

In the article the theoretical principles of education of moral values of junior pupils in the process of extra-curricular work are considered. The focus is on extracurricular activities of students, which is considered as a means of upbringing in the moral development of the individual. The approaches to modern conditions for the upbringing of moral values of elementary school students in the process of extracurricular work are explored. The purposeful and meaningful filling of ideas of moral education of junior pupils in out-of-class work process is outlined. The factors contributing to the process of raising moral values in elementary school students are determined.

Keywords: educational work, upbringing, junior schoolchildren, moral education, moral values, personality, extra-curricular work.